

מאת יהודה בן-צור

מטעני נשק מוסווים באוניות סוחר 1946-1948

הברחת נשק לארץ בתקופת המנדט שלאחר מלה"ע החלה כבר ב-1946. בעקבות המגעים הפוליטיים שניהל בן-גוריון עם ממשלת בריטניה בסיום המלחמה הוא הגיע למסקנה שהערבים יתקפו את הישוב היהודי, בין אם ההכרעה על גורל הארץ תהיה לטובת הערבים ובוודאי אם תהיה לטובת היהודים. בתחילת 1947 נטל ב-ג לידי את תיק הביטחון ועד מהרה הוא הגיע למסקנה שמצבת הנשק שבידי 'ההגנה' לא תספיק לעמוד בפני צבאות מדינות ערב. עוד לפני החלטת 'כ"ט בנובמבר' 1947 הוא שיגר שלושה מבכירי 'ההגנה', י. ארזי, א. אבריאל ומ. מרדור ("הגדולים" כפי שב-ג כינה אותם) לחו"ל לעסוק בהשגת נשק והעברתו לארץ.

אוניות רכש הנשק – אוניות נשק שפעלו בשירות מערכת הרכש ושהיו בבעלותה או חכורות על ידה (ישירות או בעקיפין) - התחילו להגיע רק לקראת סיום המנדט (הראשונה שבהן, אונית הרכש 'נורה', הגיעה ב-1 לאפריל 1948). עד להגעתן, הוברחו לארץ מספר משלוחי נשק בשיטת מטענים מוסווים באוניות סוחר רגילות שפקדו את נמלי חיפה ות"א - שיטה שנמשכה גם לאחר הקמת המדינה ובמקביל לפעילות אוניות הרכש. רוב רובם של המשלוחים אורגנו ע"י מוניה מרדור שפעל באיטליה, והגיעו באוניות סוחר איטלקיות. המדובר בכלי נשק שנאספו בשדות הקרב של מלה"ע ע"י חברי 'ההגנה', מגויסי הצבא הבריטי מהבריגאדה היהודית ופלוגות התובלה שהגיעו לאיטליה ב-1944 (ראה באתר הפרק על אנשי "החבורה"). הנשק שנאסף הוחבא במספר ווילות וארמונות נטושים שאותרו ברחבי צפון איטליה עד למציאת דרך להעברתו ארצה. אריזת הנשק בתוך מכונות חקלאיות גדולות התבצעה בחשאי בבסיס 'המוסד לעליה ב' בקרבת העיירה מג'נטה¹, שכלפי חוץ שימש כחוות הכשרה חקלאית של פליטים.

פינחס-פיני'ק וזה, מפקד יח' הרכש של ארגון 'ההגנה', מעיד על הפעילות הנ"ל: "הפעילות שלנו בחו"ל, שהתפתחה בתקופה שהבריגדה היהודית [בצבא הבריטי] הועברה [ב-1944] לאיטליה. כידוע מילאו החיילים תפקידים בתחומים רבים... גם בסיוע לענייני 'ההגנה'... היו צוברים נשק... ומחסינים אותו... כדי להעבירו לארץ בבוא היום... כשבא יום הניצחון על היטלר [8.5.45], טבעי היה שיח' הרכש הטילה על עצמה את עול העברת הרכוש לבעלי המיועדים. המשימה הוטלה על מוניה מרדור. כשיצא לחו"ל הועדתי אני לשמש תחתיו... עד סוף 1947 הוא שלח ששה משלוחים באריזות מוסוות, בעיקר באוניות איטלקיות"².

שיגור "המכונות" מאיטליה וקבלתן בארץ חייבו הקמת שתי מערכות³ (שתי המערכות המשיכו לפעול גם לאחר הקמת המדינה והן נועדו לעקוף את האמברגו הבינ"ל בפיקוח של משקיפי האו"ם):

א' לשיגור: "יצרנו באיטליה 11 פירמות דרום-אמריקאיות שאת שמותיהן מצאנו במדריכי טלפונים שונים, הדפסנו טפסים ע"ש החברה ולפיהם קבלנו רישיון".

ב' לקבלה בארץ: "מערכת מורכבת של מעשי הונאה ומלאכת מחשבת של זיופים... קבענו לנו כמה שמות של חברות (פיקטיביות כמובן), אשר על שמן יישלחו הסחורות... בשיטת "פוסט-רסטנט"... תיבות דואר... היינו מוסרים לעמיל מכס... יפוי כוח כדת וכדין, חתום בחותמת החברה. את המסים... שילמנו במזומן... כל המשלוחים... עד סוף 1947 עברו... דרך נמל חיפה... היינו מקבלים... את עותקי המניפסטים... ועל פיהם התאמנו את "רישיונות היבוא"... שזיפו... בלי שפקיד המכס שלנו ידע על כך".

ישראל דיקנשטין, שבמאי 1948 החליף את מוניה מרדור כממונה על הרכש באיטליה העיד⁴: "אף כי ממדי הרכישה היו רציניים למדי, כמויות הנשק לא סיפקו את צרכי הזמן –

¹ בסיס א' של 'המוסד לעליה ב' בקרבת העיר מג'נטה, צפון איטליה.

² פ. וזה, 'המשימה רכש', הוצאת 'מערכות' 1966, עמ' 147-52. על תרומת חברי 'ההגנה' בבריגדה - 'חבורת ה-T.T.G' – בפעילות איסוף השלל, ראה מ. אלדר, 'אנשי הצללים', הוצאת משה"ב, 1997.

³ פ. וזה, 'המשימה רכש', הוצאת 'מערכות' 1966, עמ' 147-52 ו-158-167.

⁴ עדות ישראל דיקנשטין ב-25.12.53, א"צ.

זמן מלחמה. כמויות הנשק עשויות היו להספיק למשלוח בן 200-450 טון, אבל עדיין... רחוקות מהוות משענת רצינית... כל עוד עבדנו בעבודה שחורה ב'סליקים', היה באיטליה מנגנון גדול ומוניח [מרדור] היה "הבוס"... לרשותנו עמדה חוילה, שם היה קיבוץ [ככיסוי לפעילות המחתרית] ובו היה חדר אריזה וביה"ח להכנת 'סליקים' וארגזי עץ לכיסוי [המכונות]... הממונה על 'הסליקים' היה שיפריס מנען... מנגנון ההובלה היה מורכב מנהגים בני הארץ ובחורי ההכשרה... וכשאנשי עליה ב' הימאים היו מחוסרי עבודה, היו מעסיקים גם אותם בעבודות 'הסליקים' ". על הברחת נשק לארץ מלוב – נשק שבדואים אספו משדות הקרב באזור בנגזי - ראה עדותו של איש הפלי"ם אורי טהון.

פעילות הבריטים לסיכול פעילות הרכש

על אף שלאחר החלטת 'כ"ט בנובמבר' הממשל הבריטי בארץ היה עסוק בראש וראשונה בפינוי כוחותיו, הבריטים המשיכו לפעול לא רק כנגד אוניות המעפילים אלא גם כנגד הברחת הנשק לכוחות ה'הגנה':

"The justification for fears that the transition from the mandate would not be a peaceable one was demonstrated when, in March, HMS St Austell Bay found the American ship "Flying Angel" at anchor off Tel-Aviv disembarking half-tracked vehicles. 13 out of 50 vehicles consigned to Haifa had already been cleared by junior Customs officials and removed inland. But the Palestine Government forbade further unloading and ordered the ship to withdraw from the Palestine waters. She was escorted to Port Said... 40 Commando now became engaged in preventing illegal arms being unloaded at Haifa and attempts to obtain British weapons..."

לאבטחת האינטרסים הבריטיים בשלב הפינני הוצבו בנמל חיפה 3 יחידות נחתים "40,42,45 Commando RM", אך הן לא הצליחו למנוע כליל את רכישת הנשק, מפני ש"המוכרים" היו... חיילים וקצינים בריטיים תאבי-בצע (דוגמא מפורסמת לכך: בלילם האחרון בארץ, 29-30 ביוני 1948, "הועברו" 2 טנקים מדגם 'קרומבאל' מחיפה לת"א"⁵). הבריטים גם לא הצליחו למנוע את הגעת שתי אוניות הרכש הראשונות לת"א, ב-1 וב-23 באפריל 1948.

⁵ 'המשימה רכש', עמ' 139-46. Ninian Stewart, "The Royal Navy and the Palestine Patrol". Publishers Frank Cass 2002, p' 160, 167.

נספח – רשימת האוניות והמשלוחים המוסווים

שאל מאירוב-אביגור, שמונה כמרכז הרכש באירופה בסוף מרץ 1948 – החודש הקשה שלימים נודע בשם 'משבר מרץ' - רשם במחברת את כמויות הנשק ש"נרכשו". למען "הסדר הטוב" הוא פירט גם 8 משלוחים שנשלחו ע"י מרדור, מבלי לציין את האוניות⁶:

(1). "נתקבלו בששה משלוחים שנשלחו בין 11/46 – 1/1/48. [את המידע] קיבלתי מצבי ס. ו'אלון'. הכוונה לצבי סילבר ויהודה ארזי, פעילי רכש. שאל הזהיר מצא לנכון להדגיש שהמשלוחים "נשלחו ונתקבלו לערך".

(2). "נשלח ב- 13.1.48, משקל 50 טון. משלוח מס' 1 'צפוני'⁷, שכלל 7 מקלעי ברן, 35 'צינורות' [רובים] קנייה ישנה?, 22 טון חומרי נפץ וכ-358,000 'מסמרים' [כדורים] שונים.

(3). "משלוח 'סילבר-פלה'. נתקבל ב-02/48 וכלל כ-80,000 כדורים שונים וכ-10 כלי נשק קל". המשלוח יצא מבליגיה. פלה פרלמן הייתה פעילת 'המוסד' בבלגיה.

בן-גוריון⁸, שאף הוא רשם את פעילותו השוטפת במחברות שהוצאו לאור בשם 'יומן המלחמה' תש"ח-תש"ט, החל לעקוב אחר המשלוחים ב'זמן אמת':

- הראשון ב-16.12.47: "נתקבל משלוח מאיטליה – רובים, טומי, תחמושת. בעוד 10 ימים ייצא עוד משלוח". ניתן להניח שהכוונה לאחד מששת המשלוחים של מוניה. ב-ג לא פירט את כמויות הנשק ולא ציין את שם האוניה. ברישומים הבאים הוא החל לפרט כמויות נשק ולעתים גם את שם האוניה..

- השני ב-5.1.48 – "אתמול החלו לפרוק (בת"א) 400 ט.ג., רובים גרמניים, חצי מיליון כדורים שונים + 260.000 כדורי 3.03". הכוונה לתת-מקלעי טומיגן.

אוניות הסוחר שנטלו חלק בפעילות הרכש ב-1948 ומועדי הגעתן:

1. 3.48 – "דיאוגיה" - משלוח מס' 2 'צפוני' 84 טון ח.ג. חומר נפץ⁹.
2. 3.48 – "פליצי" - 34,945 טון ח.ג.¹⁰
3. 12.3.48 – "טיטניה" - משלוח מס' 3 'צפוני' 81 טון ח.ג.¹¹
4. 17.3.48 – "ארסיה" - 4.50 טון ח.ג.¹²
5. 4.48 – "דיניו" 7 טון כדורים שונים.
6. 10.5.48 – "פורטוגל" - משלוח מס' 4 'צפוני' 320 טון¹³.
7. 8.6.48 – שם האוניה אינו קריא - "משלוח 'אבני', כ-105 טון ח.ג. + צידוד היקפי". 'אבני', כינוי של ישראל דיקנשטין, הממונה על פעילות הרכש באיטליה¹⁴.
8. 6.8.48 – "סורול", משלוח 'אבני' 18.7.48, שהגיע ב-6.8.48 כ-70 טון ח.ג.¹⁵
9. 10.8.48 – "קטרינה מדרה". יתכן והביאה את 'סירות המחץ' הראשונות מאיטליה.
10. 13.9.48 – "ג'ק סטר" עוגנת בנמל, יש בה 18 אווירוני תצפית קטנים מאמריקה ומוטורים לאווירון, רדאר אחד, נושא ברן בינוני חדש, 200 מקלעים, 200 רובים.
11. "אנה מריה" - מועד הגעה אינו ידוע, כנראה בסוף קיץ 1948 – 85 ארגזי חומר נפץ בני 5 טון – סה"כ כ-425 טון¹⁶.
12. 6.12.48 – "קסרטה" 51.480 טון¹⁷. יתכן והביאה גם 'סירות מחץ'.

⁶ רישומי שאל אביגור נכללים בתיק 24/54/2, ארכיון צה"ל-א"צ. 'מחברות שאל', עמ' 3, 6 ו-9, א"צ.

⁷ 'צפוני' שימש ככינוי של מוניה מרדור וכן של **שדמי-קרמר נחום**, מפקד 'ההגנה' באירופה.

⁸ **ד. ב.ג.**, 'יומן המלחמה', עמ' 50, 685. בעמ' 762 רשם ב-ג דו"ח של **יוסף אבידר** בדבר הגעת 4 אוניות עם צידוד חיוני מאמריקה (ארה"ב, קנדה ופנמה) ב-22.10.48. ובעמ' 806 נרשמה אוניה נוספת, 'אסקונה' שהפליגה ב-8.11.48.

⁹ 'דיאוגיה' - 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 4. שאל אינו מזכיר את שם האוניה, א"צ.

¹⁰ 'פליצי', 'דיניו' ו'קטרינה מדרה' - 'המשימה רכש', עמ' 198.

¹¹ 'טיטניה' - 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 5. שאל אינו מזכיר את שם האוניה, א"צ.

¹² 'ארסיה' - 'המשימה רכש', עמ' 198. במחצית השנייה של השנה היא נחכרה למספר הפלגות רכש.

¹³ 'פורטוגל', 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 8, א"צ. שאל אינו מזכיר את שם האוניה, א"צ.

¹⁴ 'מחברות שאל', עמ' 19, א"צ. שם האוניה אינו קריא.

¹⁵ 'סורול' - 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 35, א"צ. שאל ציין שהמשלוח נתקבל ב-1.8.48.

¹⁶ 'אנה מריה' - עדות ישראל דיקנשטין, 'נרשם ע"י חיה' - 25.12.53, א"צ.

¹⁷ 'קסרטה' - 'המשימה רכש', עמ' 199.